

УДК 330.341.1.009.12(477)

Л.М. МАТРОСОВА,
*доктор економічних наук, професор
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка*

О.В. ЛЯЩЕНКО,
*аспірант Луганського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЗРОСТАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан інноваційної діяльності в Україні, досліджено проблеми фінансування інновацій, розглянуто зарубіжний досвід формування інноваційної інфраструктури та запропоновано рекомендації щодо активізації інноваційної діяльності і підвищення конкурентоспроможності економіки України.

В статье проанализировано современное состояние инновационной деятельности в Украине, исследованы проблемы финансирования инноваций, рассмотрен зарубежный опыт формирования инновационной инфраструктуры и предложены рекомендации по активизации инновационной деятельности и повышения конкурентоспособности экономики Украины.

In article the modern condition of innovative activity in Ukraine is analysed, problems of financing of innovations are investigated, foreign experience of formation of an innovative infrastructure is considered and recommendations about activization of innovative activity and increase of competitiveness of economy of Ukraine are offered.

інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, інноваційна активність, джерела фінансування

Загальносвітова економічна трансформація відбувається на базі новітніх технологій, концентрації виробництва і капіталу, посилення глобальних і регіональних інтеграційних процесів. Висунення високих технологій на передній план у процесі економічного розвитку визначило зміну пріоритетів у питаннях інвестування і глобальної конкуренції. Головна увага держави зосереджується на формуванні такого підприємницького середовища, яке підвищує можливість підприємств бути інноваційними, гнучкими і конкурентоспроможними.

Конкурентоспроможність сьогодні називають основним джерелом стійкого економічного зростання. Її основою, у свою чергу, є інноваційна активність бізнесу. Успіх все більшою мірою обумовлений оновленням технологій, освоєнням нових ринкових ніш і організаційними нововведеннями.

В останні роки в Україні посилилась увага до проблем інноватики, переходу до інноваційної моделі розвитку економіки. Одночасно потребують прискорення інвестиційні процеси, що забезпечують оновлення основних фондів та впровадження інновацій. Ці проблеми висвітлюються у багатьох наукових публікаціях [1, 2, 3, 4, 5, 6]. У них розглядаються основні проблеми розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, визначаються шляхи організаційно-фінансового забезпечення інноваційного процесу, розкривається

сутність та структура основних джерел фінансування інноваційної діяльності, аналізується її сучасний стан, пропонуються шляхи активізації інноваційної діяльності. Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про актуальність проблем інноватики та про необхідність подальшого їх дослідження та аналізу.

Метою цієї статті є аналіз сучасного стану інноваційної діяльності в Україні, виявлення проблем фінансування інновацій, вивчення зарубіжного досвіду формування інноваційної інфраструктури та розробка рекомендацій щодо активізації інноваційної діяльності і підвищення конкурентоспроможності економіки України.

Конкурентоспроможність є визначальним критерієм ефективності будь-якого економічного суб'єкта. Конкурентні переваги економіки країни, її окремих галузей, підприємств та регіонів на глобальних ринках обумовлюють темпи зростання виробництва та рівень національної безпеки. Рівнем конкурентоспроможності визначаються і світові господарські позиції країни. Концепції конкурентоспроможності національної економіки мають велике практичне значення під час розроблення програм щодо вдосконалення конкурентних переваг країни, розвитку її експортної бази в довгостроковому періоді на регіональному і національному рівнях. Але місця, які займає Україна у рейтингах міжнародних організацій переконливо свідчать про її низьку конкурентоспроможність. Необхідною умовою виходу України з кризового стану, інтеграції до ЄС та розв'язання проблем національної безпеки є розробка і реалізація стратегії щодо підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. Тільки забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняної економіки на внутрішньому та на світових ринках може закласти основи для зростання обсягів виробництва, життєвого рівня населення [7, с. 1–2].

Основним фактором високого рівня конкурентоспроможності суб'єктів міжнародних економічних відносин є їх сприйнятливість до інновацій. Тобто всі конкурентоспроможні суб'єкти обирають стратегію інноваційного розвитку. Це справедливо і на державному рівні. Саме потужний економічний потенціал дає змогу країні та її фірмам успішно конкурувати на світових ринках [8, с. 7].

Оцінка інтелектуального потенціалу України свідчить, що він ще залишається досить потужним. Так, за даними ЮНЕСКО, за рівнем інтелектуального розвитку нації Україна посідає 23-тє місце у світі, в той час як Фінляндія – 1-ше, США – 13-тє, Росія – 27-ме, незважаючи на те, що за останні роки науково-технічний потенціал України скоротився у 2,5–3 рази. У рейтингу Всесвітнього економічного форуму у 2008–2009 рр. Україна серед 134 країн посіла у сфері розвитку початкової освіти – 37-ме місце, у сфері розвитку вищої освіти – 45-тє місце, у сфері формування факторів інноваційного розвитку – 52-ге місце, за оснащеністю сучасними технологіями – 65-тє місце, у сфері захисту прав інтелектуальної власності – 114-тє місце [9, с. 310]. Тобто Україна має досить високі показники розвитку тих сфер, які є первинними джерелами інноваційного розвитку, однак інноваційний потенціал держави використовується порівняно з іноземними країнами менш ефективно. Це створює реальну загрозу перетворення України в країну, яка лише експортує сировинні ресурси.

Необхідність активізації інноваційного процесу обумовлена також специфікою сучасного стану української економіки. Характеристиками сучасної моделі вітчизняної економіки є:

- високий ступінь зношення виробничих фондів промисловості та інших галузей реального сектора економіки;
 - різке зниження темпів впровадження сучасних технологій у виробництво унаслідок недостатнього його інвестування;
 - переважно сировинна спрямованість економіки, а також експортна орієнтація сировинних галузей;
-

– домінування на споживчому ринку і ринку продукції матеріально-технічного призначення імпортованих товарів за цілим рядом товарних груп, що раніше традиційно вироблялися вітчизняними підприємствами;

– висока ресурсомісткість виробництва;

– постійне зниження рівня добробуту населення і обсягу коштів, які спрямовуються на відтворення основного капіталу.

Слід зазначити, що серед країн Європейського Союзу найнижчі показники інноваційної активності мають Португалія – 26% та Греція – 29%, але навіть вони у 2 рази вищі ніж аналогічні показники в Україні. Порівняно з країнами-лідерами, такими як Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%), розрив ще більший – 3–4 рази [9, с. 13].

Аналіз статистичних даних свідчить, що в динаміці за останні роки в Україні спостерігається зниження інноваційної активності підприємств у регіонах. Так, у Луганській області цей показник скоротився з 18,8% у 2000 р. до 10,2% у 2008 р., тобто у 1,9 рази. При цьому кількість підприємств, що впроваджували інновації, за той же період зменшилася з 12,1 до 9,9% [10].

У 2008 р. інноваційною діяльністю в Луганській області займалося 59 промислових підприємств, що склало 10,2% від їх загальної кількості; у 2007 р. – 67 підприємств або 11,3% від їх загальної кількості; у 2006 р. – 45 підприємств – 7,4% від їх загальної кількості [10].

Слід зазначити, що ситуація у регіонах впливає на загальні результати інноваційної діяльності підприємств України. Наприклад, питома вага підприємств, що впроваджували інновації з 2000 по 2008 рр. скоротилася майже у 1,4 рази з 14,8% до 10,8% [11].

Проаналізувавши інноваційно-активні підприємства України за напрямками впровадження інновацій, можна зазначити, що більшість підприємств віддає перевагу придбанню засобів виробництва. До того ж питома вага саме цього показника у загальній кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, становить більше 50%: у 2000 р. – 61%, у 2004 р. – 61,3%, у 2007 р. – 68,8%, у 2008 р. – 63,9% [12, с. 20; 9, с. 314]. Це пов'язано перш за все, з меншими витратами та економічним ризиком підприємств, а також з більшою швидкістю окупності вкладених коштів і, по суті, спрямовано на відтворення стану існуючої технологічної бази.

Важливим фактором ефективності реалізації інновацій на підприємствах є кредитно-фінансове забезпечення інноваційної діяльності, що є сукупністю економічних відносин у сфері пошуку, залучення та ефективного використання кредитно-фінансових ресурсів.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є: кошти державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством [13]. У цьому законі визначено також види фінансової підтримки інноваційної діяльності, серед яких передбачено: повне безвідсоткове кредитування пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності; повної або часткової компенсації відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-економічним установам за кредитування інноваційних проектів; надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних

проектів; майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування».

Вважаємо, що відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» напрямки державної підтримки інноваційної діяльності визначені досить чітко, однак реальні обсяги фінансування є незначними. Наприклад, у 2008 р. з державного бюджету профінансовано 336,9 млн грн на впровадження технологічних інновацій, що становить лише 2,8% від загальної суми витрат на інновації [14, с. 117].

Слід підкреслити, що, починаючи з 1991 р., в Україні жодного бюджетного року не була виконана визначена статтею 34 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» норма щодо забезпечення державою бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності обсягом не менше 1,7% ВВП України. Типова звичайна щорічна цифра видатків на науку становила 0,3–0,5% ВВП, унаслідок чого наука в нашому суспільстві відігравала переважно соціокультурну функцію. Відомо, що економічна функція науки починається з обсягів фінансування більших за 0,9% ВВП [9, с. 13].

Дослідження інноваційного розвитку економіки ґрунтується на оцінці показників інноваційної діяльності промисловості. Проте реальний економічний стан вітчизняної промисловості в контексті інноваційного розвитку останніми роками є дуже нестабільним та непередбачуваним. Про це свідчить розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за їх джерелами (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за 2006–2008 рр.*

Показник	2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Загальна сума витрат	6160,0	100	10850,9	100	11990,0	100
у т. ч. за рахунок коштів:						
власних	5211,4	84,6	7999,6	73,7	7300,0	60,6
державного бюджету	114,4	1,9	144,8	1,3	335,7	2,8
іноземних інвесторів	176,2	2,9	321,8	3,0	119,9	1,0
кредитних коштів	523,6	8,5	2007,4	18,5	4040,6	33,7
інших джерел	134,4	2,1	377,3	3,5	193,8	1,9

*Складено з урахуванням [11, 15].

Слід зазначити, що обсяги витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств України у 2008 р. порівняно з 2007 р. зросли приблизно на 11%. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств залишаються, як і в попередні роки, власні кошти суб'єктів господарювання, які становлять 60,6% від загального обсягу фінансування. Зазначимо, що у 2008 р. порівняно з 2007 р., у структурі фінансування інноваційної діяльності на 1,5% зросли кошти державного бюджету, але кошти іноземних інвесторів знизилися на 2%. Ці показники свідчать про недостатню фінансову підтримку впровадження інновацій у промисловість. Позитивним моментом є те, що зросла частка кредитування інноваційної діяльності з 18,5% у 2007 р. до 33,7% у 2008 р. Впроваджували інновації у 2008 р. 1160 промислових підприємств (83% інноваційно активних або 10,8% обстежених), що на 2,2% менше ніж у 2007 р. [16].

У розрізі видів економічної діяльності найбільша частка, як і раніше, належить переробній промисловості, а саме підприємствам з виробництва коксу

та продуктів нафтопереробки – 34%, машинобудування – 21%, хімічної та нафтохімічної промисловості – 20%, а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – 14% [16].

На нашу думку, головною причиною, що уповільнює інноваційний розвиток економіки України, є відсутність цілеспрямованої стратегії підтримки інноваційної діяльності на рівні держави.

Характерною тенденцією розвитку провідних країн світу є посилення державної підтримки суб'єктів, що займаються інноваційною діяльністю. Як свідчить досвід розвинутих країн світу, вплив інноваційного фактора на економіку має відбуватися шляхом узгодження інноваційної політики з науково-технічною, бюджетно-фінансовою, кредитно-грошовою, промисловою та зовнішньоекономічною політикою й за умови поєднання інтересів держави, бізнесу, наукових установ.

В Україні є можливості господарського механізму управляти продукуванням конкурентоспроможної продукції. Але проблемним є питання організаційного забезпечення ефективної взаємодії його галузей з урахуванням потреб держави. Основним змістом державного управління інноваційним розвитком є координація злагодженої роботи усіх ланок господарського механізму, налаштованого на створення та впровадження конкурентоспроможної інноваційної продукції. Результатом цього має стати прискорення економічного зростання країни та підвищення конкурентоспроможності економіки України [9, с. 14].

Результати аналізу економічного розвитку країн – світових лідерів, рейтингів їх конкурентоспроможності свідчать про необхідність формування та забезпечення розвитку національної інноваційної системи шляхом реалізації системної і послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки.

Як позитивний момент відзначимо, що в Україні розпорядженням Кабінету Міністрів від 17 червня 2009 р. схвалено «Концепцію розвитку національної економічної системи», в якій передбачено основні напрямки розвитку національної інноваційної системи, а саме: створення умов для підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників шляхом технологічної модернізації національної економіки; підвищення рівня їхньої інноваційної активності, виробництва інноваційної продукції; застосування передових технологій, методів організації та управління господарською діяльністю для покращення добробуту людини та забезпечення стабільного економічного зростання [16].

У концепції визначено також недоліки функціонування національної економічної системи, такі як: невизначеність основних засад державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи, неефективність здійснення державного регулювання в зазначеній сфері, зниження рівня технологічного та інноваційного потенціалу національної економіки, втрата перспективи забезпечення його розширеного відтворення, зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

У вищезазначеному документі відзначається, що для України дуже гострим є питання формування інноваційної інфраструктури. Важливим елементом цих структур є створення бізнес-інкубаторів, технопарків та технополісів, що є своєрідними центрами прискорення інноваційного розвитку.

Наприклад, у США держава проводить обґрунтовану інноваційну політику: з одного боку, зменшується загальне бюджетне фінансування університетів, з іншого, – більше коштів виділяється на фінансування конкретних програм спільної діяльності університетів та технопарків. У Великобританії діє потужний Кембриджський парк, створений на базі всесвітньо відомого університету.

насьогодні у ньому налічують понад 350 фірм, які функціонують у сфері високотехнологій. Активний розвиток технопарків спостерігається також у Китаї, Індії, Сінгапурі [17, с. 67].

Одне з перших місць у сфері створення технопарків посідає Франція. Програми створення технополісів здійснюються в Таїланді, Індонезії, Філіппінах, Малайзії. У технічні мегаполіси перетворюються окремі регіони Японії й Австралії.

Зарубіжній досвід свідчить про використання різних прямих та непрямих методів державної підтримки створення та функціонування технопарків та інших інноваційних структур. Це програми фінансового стимулювання, пряме інвестування акціонерного капіталу та державних кредитів, різні форми податкових та митних пільг. Існує приблизно 300 різних форм та методів стимулювання інноваційної діяльності. В Україні більша частина з них не використовується взагалі.

Статистичні дані також свідчать про недостатню результативність діяльності технопарків в Україні. У 2007 р. за рахунок виконання проектів технологічних парків було реалізовано інноваційної продукції на 2557,2 млн грн, з них на зовнішньому ринку – 311,7 млн грн. Витрати на наукові дослідження в межах реалізації проектів технологічних парків у 2007 р. були 24,5 млн грн, що склало 2,5% від загальнодержавного показника. За даними Держкомстату України обсяг реалізованої промислової продукції в 2007 р. склав 720,7 млрд грн, тобто частка інноваційної продукції за проектами технопарків у загальному обсязі реалізації склала 0,4% [11].

Як показує досвід розвинутих країн (Ірландія, Фінляндія, Ізраїль, США, Корея), для здійснення структурних перетворень і технологічної модернізації економіки необхідною умовою є перехід від принципів ринкового прагматизму до використання моделі регульованої ринкової економіки з високою часткою прямого й непрямого державного впливу, що включає в себе розробку ефективної інвестиційно-інноваційної політики, суть якої полягає у виробленні і реалізації системи пріоритетів, створення механізмів і окремих заходів, що забезпечують формування національної інноваційної системи.

Активізація інноваційної діяльності та найбільш повне використання наукового і виробничого потенціалу України повинне забезпечуватися за рахунок проведення інноваційної політики держави, яка передбачає такі напрями:

- розвиток інфраструктури науково-технічної й інноваційної сфери шляхом підтримки наукових і науково-виробничих центрів у сфері високих технологій і створення центрів координації академічної, вузівської і галузевої науки;
- створення науково-технологічних парків й інноваційно-технологічних підрозділів, центрів впровадження інноваційних проектів, науково-технічних, інноваційних, консалтингових фірм малого і середнього підприємництва;
- розвиток комерційних форм взаємодії науки і виробництва з метою комерціалізації науково-технічних розробок, які є привабливими для інвесторів;
- формування галузевих, регіональних фондів, фондів венчурного фінансування, які здатні фінансувати пріоритетні інноваційні проекти;
- удосконалення системи економічного стимулювання інноваційної діяльності на основі зниження оподаткування підприємств і підприємців, що здійснюють активну інноваційну діяльність;
- здійснення у ВНЗ цільової підготовки і перепідготовки висококваліфікованих фахівців з пріоритетних напрямів науки і техніки і організації підготовки управлінців, що мають спеціальну підготовку у сфері управління наукою й інноваційною діяльністю на підприємствах;
- формування інформаційного середовища, що забезпечує інноваційну діяльність підприємств;

- законодавче регулювання інноваційної діяльності, трансферу технологій, створення сприятливого інноваційного клімату, ухвалення законодавчих актів, що охороняють інтелектуальну власність, визначають правила гри на інноваційному ринку, сприяють припливу приватних інвестицій;
- визначення довгострокової стратегії технологічного розвитку, інноваційних пріоритетів, розробка інноваційних програм, що користуються державною підтримкою;
- сприяння участі державних структур у фінансуванні пріоритетних інноваційних програм;
- підтримка розвитку міжнародної співпраці України з іншими країнами в інноваційній сфері.

Список використаної літератури

1. Амоша О.І. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика / О.І. Амоша, І.П. Булеєв, Г.З. Шевцова // Економіка промисловості. – 2007. – № 1. – С. 3–9.
2. Гончаров В.М. Формування організаційно-економічного механізму системи інноваційного розвитку підприємств регіону: монографія / В.М. Гончаров, Ю.Н. Деречинський. – Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2009. – 280 с.
3. Ляшенко В.И. Перспективы использования франчайзингового режима формирования региональной сети элементов инновационной предпринимательской инфраструктуры / В.И. Ляшенко // Економічний вісник Донбасу. – 2006. – № 4 (6). – С. 170–176.
4. Матросова Л.М. Формування організаційно-економічного механізму управління інноваційними процесами у промисловості: монографія / Л.М. Матросова. – Луганськ: СУДУ, 2000. – 462 с.
5. Матросова Л.М. Управління розвитком інноваційного потенціалу регіонів в перехідній економіці України: монографія / Л.М. Матросова, О.А. Овечкіна, К.В. Іванова, Д.В. Солоха. – Донецьк: Донбас, 2009. – 496 с.
6. Павлов К.В. Инновации и инвестиции интенсивного и экстенсивного типа / К.В. Павлов // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 145–154.
7. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект / Л.Л. Антонюк // www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Antoniuk_ukr.pdf
8. Сливоцький А. Міграція капіталу: як у замислах на кілька років випередити своїх конкурентів: пер. з англ. Л.М. Петрушенко / А. Сливоцький. – К.: ПУЛЬСАРИ. – 2001. – 296 с.
9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
10. Головне управління статистики у Луганській області // www.lugastat.lg.ua
11. Державний комітет статистика України // <http://ukrstat.gov.ua>
12. Яценко О.В. Аналіз інноваційної активності промислових підприємств України / О.В. Яценко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2004. – Вип. 22. – С. 16–21.
13. Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 4 липня 2002 року // www.zakon1.rada.gov.ua
14. Шатило О.А. Джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні / О.А. Шатило // Збірник наукових праць Одеського регіональ-

ного інституту державного управління: актуальні проблеми державного управління. – 2009. – № 2 (38). – С. 116–119.

15. Самігулліна Ю.Р. Дослідження стану та проблем розвитку інноваційної діяльності в Україні / Ю.Р. Самігулліна // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 106–112.

16. Державне агентство України з інвестицій та інновацій // <http://ukrstat.gov.ua>

17. Арутюнова Є.Ю. Зарубіжний досвід створення інноваційної інфраструктури та можливість його застосування для України / Є.Ю. Арутюнова, М.Г. Мордвінова, Р.В. Ободець // Економічний простір. – 2009. – № 22/1. – С. 65–70.

Надійшло до редакції 2.02.2010.